

چراغی و شمعی

به یاد گیکو ایتو، پژوهندهٔ زبان و فرهنگ ایران باستان

گر چراغی ز پیش ما برداشت
باز شمعی به جای آن بنهاد
ابوالعباس رینجی

هاشم رجب‌زاده
دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا

روز ۲۳ اکتبر ۱۹۹۶ (اول آبان ۱۳۷۵) چراغ تابناکِ عمرِ استاد گیکو ایتو، پهلوی‌شناس نامی ژاپن، خاموشی گرفت. از دست رفتن ایتو، عضو برجستهٔ انجمن خاورشناسی ژاپن و استاد ممتاز دانشگاه کیوتو، که تحقیقات پرارزش او در زبان‌های ایرانی میانه و فرهنگ ایران باستان اعتبار جهانی داشت و چراغ اوستا و پهلوی‌شناسی را در این سوی خاور فروزان نگاه می‌داشت، ضایعه‌ای بود گران برای جهان‌شناسی.

ایتو دانشمندی پوینده و پرتلاش و مورد احترام جامعهٔ پژوهندگان زبان‌ها و فرهنگ ایران باستان بود. به کار و مطالعه دلبستگی ستایش‌برانگیزی داشت؛ چنان‌که، با همهٔ کهن‌سالی، در این سال‌های پایانی عمر پربار خود، تحقیق و تألیف را هم‌چنان دنبال می‌کرد و هر پاییز، با تنی تکیده و ناتوان، سخن و مقاله‌ای تازه برای گردهمایی سالانهٔ انجمن خاورشناسی ژاپن، که چون نگینی بر حلقهٔ سخن‌رانان آن جای داشت، ارمغان می‌آورد. در گزارش‌های مجالس خاورشناسی ژاپن، از او بارها یاد کرده بودم (از جمله،

گزارش مجلس خاورشناسی ژاپن، نوامبر ۱۹۸۸، در آینده، سال پانزدهم ۱۳۶۸، ش ۶-۹).

حاصل تلاش علمی ارزنده او چندین کتاب و حدود صد و پنجاه مقاله تحقیقی است که میان سال‌های ۱۹۴۲ و ۱۹۹۶ انتشار یافته و هر یک منبعی معتبر برای شناخت و پژوهش علمی به شمار می‌آید. کتاب‌های باارزش او، از جمله ایران باستان و زرتشت‌شناسی، از منابع عمده تحقیق در زبان و آیین و فرهنگ ایران باستان خواهد ماند.

در سوگ‌نامه‌ای، که در سال‌نامه ۱۹۹۷ اوریتو^۱، پژوهش‌نامه انجمن خاورشناسی ژاپن، به قلم استاد نه‌ایچی ایموتو^۲، استاد ممتاز دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا و پژوهنده زبان و فرهنگ ایران باستان، نگاشته شده، در شرح حال استاد ایتوی فقید، چنین آمده است:

در ۲۳ فوریه ۱۹۰۹، در ایالت یاماگوچی^۳، به دنیا آمد. نه ساله بود که خانواده‌اش به ایالت فوکویی^۴ کوچید و او سال‌های پایانی دبستان و دوره اول دبیرستان را در آن‌جا و دوره دوم دبیرستان را در ایالت هیماه‌چی^۵ گذراند. در سال ۱۹۳۰، وارد دانشکده ادبیات دانشگاه کیوتو شد و، در سال ۱۹۳۵، دوره ادبیات و زبان سنسکریت این دانشکده را به پایان رساند. تا سال ۱۹۴۰، فوق لیسانس خود را در همان دانشگاه گذراند. در همان سال، به عنوان مربی و عضو تحقیقی دانشکده مذکور به کار پرداخت. در نخستین سال‌های تحصیل دانشگاهی، ریوزابورو ساکاکا^۶ استاد او بود. استاد ساکاکا ایران‌شناس پرمایه‌ای بود که در اروپا دانش و تجربه آموخته و با شوق وافر و عزم راسخ می‌کوشید تا ایران‌شناسی را در ژاپن رونق دهد. استاد زنده‌یاد، آتسواوچی آشی‌کاگا^۷ نیز، که از ایران‌شناسان نامی سرزمین آفتاب شد، نزد او دانش آموخته بود. استاد ایتو، در دوره دانشجویی، جز زبان سنسکریت که رشته تحصیلی او بود، زبان‌های اوستایی و پهلوی و آرامی را هم، بیشتر با خود آموزی، فرا گرفت و پایان‌نامه‌اش را، به راه‌نمایی استاد یوشی هیده هوندا^۸، با عنوان تکمیل گانه‌های اوستا با توجه به ریگ ودا^۹ درباره گانه‌ها، نوشت و، با مایه و استعدادی که نشان داد، به عضویت هیئت علمی دانشگاه کیوتو

1) *Oriente*2) Eiichi **Imoto**

3) Yamaguchi

4) Fukui

5) Himeji

6) Ryuzaburo **Sakaki**7) Atsushi **Ashikaga**8) Yoshihide **Honda**9) *Der Nebensatz der Gâthâs des Awesta mit Rücksicht auf den Rig Veda*

پذیرفته شد و، در سال ۱۹۴۱، مقام استاد یاری یافت و، در سال ۱۹۶۸، به استادی کرسی زبان و ادبیات سنسکریت این دانشگاه رسید. در سال‌های ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۸، فارسی باستان و زبان پهلوی را در دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا نیز تدریس می‌کرد. دستاوردهای علمی زنده‌یاد ایتو گوناگون بود، از جمله تحقیق در زبان‌شناسی سنسکریت و فارسی باستان، خواندن و دریافتن متن یافته شده به زبان پهلوی، تعبیر تازه‌ای از آیین زرتشت، ترجمه سنگ نبشته‌های فارسی باستان و پهلوی. وی، در آن بهره از آیین بوداکه از شمال تبلیغ شد و از قلمرو فرهنگ ایرانی آسیای میانه به خاور آمد، عناصر ایرانی بسیار پیدا کرد. هم‌چنین نشان داد که سهم فرهنگ ایرانی در تاریخ روابط شرق و غرب بسیار مهم است و، در فرهنگ شرق آسیا، ایرانیان و عناصر ایرانی اثر گذاشته‌اند.

چندین کتاب، حاصل پژوهش‌های استاد ایتو، به ژاپنی منتشر شده است. از جمله ایران باستان^{۱۰}، زرتشت‌شناسی^{۱۱}، نگرشی در انتقال فرهنگ ایرانی^{۱۲}.

مجموعه رساله‌های استاد ایتو در زرتشت‌شناسی، که حاصل سال‌ها تحقیق پی‌گیر و خستگی‌ناپذیر آن زنده‌یاد است و در بیش از ۵۵۰ صفحه فراهم آمده، به همت استاد کوچی کامیوکا^{۱۳} و آقای آکی نوری اوکادا، امسال منتشر خواهد شد.

عنوان مقاله‌های منتشر شده استاد ایتو، که بیشتر به ژاپنی و شماری از آن به انگلیسی است، نمودار زمینه و دامنه پژوهش‌های آن زنده‌یاد است. فهرست جامعی از این مقاله‌ها، که استاد فقید خود در واپسین سال عمر فراهم کرده، به لطف پروفیسور کوچی کامیوکا، محقق دانشمند فرهنگ ایران و زبان‌های ایرانی میانه، در دسترس نگارنده گذاشته شده است که، با اظهار امتنان از ایشان، از میان آنها، مشخصات مقاله‌های انگلیسی، در پایان این نوشته، می‌آید. از آن‌جا که استاد ایتو می‌کوشید تا مقاله‌های ارزنده خود را، که به ژاپنی منتشر شده بود، پس از چندی، به انگلیسی برگرداند، این فهرست منتخب نمودار مباحثی است که به آن پرداخته است.

* * *

در همان روزها که جهان‌شناسی در سوگ درگذشت استاد ایتو نشست، کتابی

10) Kodai Perushiya 11) Zoroasutā Kenkyū

12) Perushiya Bunka Torai Kou

13) Koji Kamioka

برایم رسید، ارمغان دوستی جوان و پژوهنده‌ای کوشا، آقای کازویا یامااوجی^{۱۴}، که ترجمه‌ای است به ژاپنی از زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن اثر ارزنده روان‌شاد احمد تفضلی و ژاله آموزگار.

یاما اوجی، در دانشگاه معتبر وایسدا^{۱۵}ی ژاپن، باستان‌شناسی خوانده و چند سالی نیز در ایران به پژوهش در این زمینه پرداخته است؛ اما، سپس، به زبان‌شناسی رو آورده و، از فرصت تحقیق در ایران در سمت وابسته فرهنگی نمایندگی ژاپن در تهران، بهره شایسته برده و اکنون مدرّس ایران‌شناسی در دانشگاه‌های چوئو^{۱۶} و واکو^{۱۷}ی ژاپن است. کتابی که او به ژاپنی برگردانده به پیشرفت مطالعات پهلوی‌شناسی در این دیار، که هم اکنون بالنده و پویاست، یاری خواهد کرد. شادروان تفضلی و خانم آموزگار، در مقدمه‌ای بر ترجمه ژاپنی اثر خود، با ابراز خشنودی، آرزو کرده‌اند که انتشار این ترجمه، در سرزمینی که، با همه پیشرفت‌های درخشان علمی و صنعتی، ارزش‌های قدیم خود را نگاه داشته است، علاقه تازه‌ای میان پژوهندگان جوان به بهتر شناختن زبان و فرهنگ ایران باستان برانگیزد و آنان را در این کار یاری دهد.

نخستین کتاب یاما اوجی، واژگان مهرهای ساسانی^{۱۸}، در معرفی نقش و نوشته مهرهای ساسانی، راه، که متن بازنگری شده پایان‌نامه او در دانشگاه تهران به راهنمایی زنده‌یاد استاد تفضلی است، مؤسسه مطالعه زبان‌ها و فرهنگ‌های آسیا و آفریقا در توکیو منتشر ساخت.

این اثر را، که مرجع معتبری برای تحقیق در نقش و نوشته مهرهای ساسانی شناخته شده است، نشریات علمی در سطح جهانی پرارزش معرفی کردند. نسخه‌های آن در اندک مدتی نایاب شد و در نظر است که چاپ آن تجدید شود.

جای خوش‌حالی است که کوشندگان ایران‌دوست جوانی مانند آقای یامااوجی چراغ تابناک ایران‌شناسی در ژاپن را پرفروغ نگاه خواهند داشت.

14) Kazuya YAMAUCHI

15) Waseda

16) Chuō

17) Wakō

18) *The Vocabulary of Sasanian Seals, Studia Culturae Islamicae*, No. 46, 1993- Iranian Studies 5.

فهرست برگزیده مقاله‌های استاد گیکیو ایتو

- A Bundahišnic Expression and What It Implies (*Orient*, vol. I, 1960, pp. 35-43) - Gathica I-V (*Orient*, vol. III, 1967, pp. 1-20)
- On the Iranism Underlying the Aramaic Inscription of Aśoka (*Yādnāne-ye Jan Rypka*, Prague, 1967, pp. 21-27)
- Gathica VI: Henceforth **Ardastāna!** (pp. 15-24); Gathica VII: **Arōdra-** (pp. 24-33) (*Orient*, vol. VI, 1967, pp. 15-33)
- Gathica VIII: Xerxes Gatehouse "of All-Countries" at Persepolis (*Orient*, vol. VII, 1971, pp. 1-7)
- Gathica IX: On the Sigmatic Future in Old Iranian (pp. 37-46); Gathica X: Old Persian **āp^ad^an^a** (pp. 46-51) (*Orient*, vol. VIII, 1972, pp. 37-51)
- Gathica XI: The Sixth Gāhānbār, **Spānta-**, and **ānuš. haxš Armaitiš** (*Acta Asiatica*, No. 26, 1974, pp. 53-63)
- Gathica XII: On the Meaning of *Avestā* (*Orient*, vol. X, 1974, pp. 1-9)
- Gathica XIII: Av. a **ṣarōta-ṣarōnah-** (*Orient*, vol. XI, 1975, pp. 35-44)
- From the Denkard (*Acta Iranica* 4, 1975, pp. 423-433)
- Gathica XIV-XV: Syenian Frataraka and Persid **Pratarak/** New Iranian Elements in Ancient Aramaic (*Orient*, vol. XII, 1976, pp. 47-66)
- Old Medo-Persian **spāθa-maidā-** (*Orient*, vol. XIII, 1977, pp. 15-19)
- A New Interpretation of Asokan Inscriptions, Taxila and Kandahar I (*Studia Iranica*, tome 6-1977-, fascicule 2, pp. 151-161)
- Asokan Inscriptions, Laghmān I and II (*Studia Iranica*, tom 8-1979-, fascicule 2, pp. 175-183)
- *Pahlavica* I: Zoroastrians Arrival in Japan (*Orient*, vol. XV, 1979, pp. 55-63)
- *Pahlavica* II: Jam's 10 Precepts and Yasna 32:8 (*Orient*, vol. XVI, 1980, pp. 173-181)
- Iranological Contributions of Asokan Aramaic Inscriptions (*Acta Iranica* 22: Monumentum Georg Morgenstierne I, 1981, pp. 308-315)
- *Pahlavica* III: Some Remarks on Kardér's Inscription of the Ka'be-ye Zardošt (pp. 49-57), *Pahlavica* IV: Aramaic Preposition B in Parthian (pp. 59-66) (*Orient*, vol. XVII, 1981, pp. 49-66)
- On Old Persian 'RT'Ā' **BRZMNIY** (*Studia Iranica*, tome 10-1981-fascicule 2, pp. 323-324)
- *Pahlavica* V: Old Persian **Tačara-** and **'m't**, and the Nihon Shoki (pp. 1-20),
- *Pahlavica* VI: Western Middle Iranian Lexemes from Later 6th-century Japan (pp. 21-41);
- *Pahlavica* VII: Onomastica Iranica from Mid-8th-century Japan (pp. 45-68) with plates (pp.

- 69~71) (Misumi, Yamaguchi, 1982)
- *Pahlavica* VIII: Nestorianism and the "kiag-Kau" (Misumi, Yamaguchi, 1983, 40 pp.)
- *Pahlavica* IX: On the Name Zoroaster-An Eastern Access to Zoroāstra- (Misumi, Yamaguchi, 1984, 51 pp.)
- *Pahlavica* X: A Zoroastrian Proper Name from the Man'yōshū (*Orient*, vol XXII, 1986, pp. 1~15)
- On Yasna 51:16-referring to Av. **magō** (**van**)- and Ved. **maghā** (**van**)-(*Gathica* XVII) (*Orient*, vol. XXIII, 1987, pp. 1~21)
- On Yasna 32:16 (*Gathica* XVI) (*Acta Iranica* 28: A Green Leaf: Papers in Honour of Prof. Jes P. Asmussen, 1988, pp. 3~11)
- An Interpretation of Yasna 32:14-With special reference to its 1.c- (*Gathica* XVIII) (*Orient*, vol. XXV, 1989, pp. 43~50)
- On Pahlavī **hndlg** (*Pahlavica* XI) (K.R. Cama, Oriental Institute International Congress Proceedings [5th to 8th January, 1989], Bombay, 1991, pp. 262~265)
- From the *Dēnkard* Book III:
- 1) On some **kēšdārān** passages (*Pahlavica* XII)
 - 2) Pahlavī **dūr-xvardfihā** (*Pahlavica* XIII) (Platinum Jubilee Volume, K.R. Cama Oriental Institute, Bombay 1991, pp. 127~130)
- Pahlavī hapax legomena- 'wlyt, 'wlyt'k and 'wlytk' (*Pahlavica* XIV) (*Orient*, vol. XXVII, 1991, pp. 36~43)
- Armenian **hratark** and **tačar** (*Acta Kurdica*-The International Journal of Kurdish and Iranian Studies, Volume 1, 1994, pp. 113~120)
- Násatya- : **Ašvín**-and the **yaθâ Ahû vairyô** Prayer (*Gathica* XIX) (*Orient*, vol. XXX-XXXI/ 1995, pp. 98~107)

